

rék véleményéről – igen szűkre fogva: „Nagyon szigorúak [Hruscsov bírálatával Moszkvában], nem beszélnek az érdemeiről. Váratlan volt. [Kérdezték,] nem változtatunk-e politikánkon a [sztálini] személyi kultusz kérdésében. Azt kérték, hogy ha átértelmezzük Hruscsovot, ne tegyük nyilvánosan, s ne mondjuk azt, hogy Sztálin személyi kultusza után Hruscsové következett.”

Amint azt az 1958. február 5-i feljegyzés példája mutatja, nevezetesen amikor az „elszántsággal és nagylelkűséggel” jelezték a követendő politikát, Malin annyira röviden rögzítette a megbeszéléseket (egész beszédeket, sőt vitarészeket elhagyott), hogy a kutatók sokszor csak találgathatnak vagy hipotéziseket állíthatnak föl. Az egyik recenzens helyesen állapította meg, hogy „Malin feljegyzéseinél a válogatás inkább szabály, mintsem kivétel volt”.⁹ További kutatásokat kellene folytatni annak kiderítésére, hogy ez mennyire következett az SZKP KB első titkárának az Általános Osztályhoz küldött utasításából. Ámde bármennyire nem teljesen tükrözik is a viták menetét a KB Elnökségének üléseiről készített munkafeljegyzések, publikálásuk nagy mértékben gazdagítja a legújabb kori szovjet történetírást.

Alekszandr Sztikalin

Fordította: *Moharos Éva*

Budapest–Róma, a hidegháborútól az enyhülésig*

A Gondolat Kiadó *Magyarország és a világ* című, Ormos Mária, Gecsényi Lajos és Vida István által szerkesztett diplomáciatörténeti sorozatában karcsú, de fontos kötetet jelent meg: a történész-diplomata Pankovits József munkája az 1956 és 1977 közötti magyar–olasz kapcsolatok történetéről.

A könyv hat fejezetre tagolódik. A bevezető fejezet értő módon összefoglalja a téma előzményeit: az ezeréves magyar–olasz kapcsolatokat, amelyek a II. világháború után törést szenvedtek, lévén országaink a „jaltai rendszerben” kétpólusúvá váló világ egymással szembenálló oldalaira kerültek. A szerző érdekes párhuzamot von a rugalmasabb módszerekkel dolgozó amerikai és a teljes behódolást igénylő szovjet politi-

⁹ *Otyecsesztvennaja isztorija*, 2004/6. 181.

* PANKOVITS József: *Fejezetek a magyar–olasz politikai kapcsolatok történetéből (1956–1977)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2005. 164 p.

ka között. Rámutat, hogy már ekkor is munkáltak a főként gazdasági érdekek által meghatározott együttműködési irányzatok.

A második fejezet – elsősorban a vonatkozó magyar és olasz diplomáciai dokumentumok felhasználásával és az események szereplőinek gyakori megszólaltatásával – ismerteti az 1956-os forradalom alatti és az azt követő eseményeket: többek között a disszidálásokat, a Római Magyar Akadémiáért vívott „csatát”, a Rómán átutazó magyar külügy-miniszter negligálását.

Nagy Imre kivégzése tovább növelte a magyar–olasz kapcsolatok feszültségét. A viszony romlásának vált áldozatává Rónai Mihály András, a kiváló italianista, aki néhány, Róma által kifogásolt cikk miatt nem lehetett a Római Magyar Akadémia igazgatója.

A harmadik fejezet a két ország kommunista pártjainak kapcsolataival foglalkozik. Ezt olasz részről az határozta meg, hogy az OKP vezetése elítélte ugyan a Rákosi-rendszer bűneit, de elfogadta a szovjet beavatkozás szükségességét és Kádáréknak az eseményeket „ellenforradalomként” való minősítését. A tagság jelentős része azonban nem értett egyet ezzel, és a magyar forradalom eltiprása miatt mintegy kétszázezren (ez az összlétszám körülbelül egynolcada) léptek ki a pártból. Az OKP vezetése tehát támogatta Kádár politikáját, de a pártfunkcionáriusok gyakori, különböző szintű találkozóin – amelyek közül a könyv többet is ismertet – igyekeztek mérsékleltre bírni magyar elvtársaikat.

Itt említjük meg a könyv hiátusát: azt, hogy nem ismerteti a kisebbik baloldali párt és vezetője, Pietro Nenni sokkal határozottabb állásfoglalását, amelyben azonnal és a legkeményebben elítélte a forradalom eltiprását. Az Olasz Szocialista Párt ekkor szakított a kommunistákkal és kezdte meg együttműködését a kereszténydemokratákkal. Így a magyar forradalom a csaknem 40 évig hatalmon lévő „közép-bal” koalíció létrejöttének egyik fő oka volt.

A negyedik fejezet a két ország viszonyának javulását, a közeledés folyamatát mutatja be. Tucatnyi esemény leírásával illusztrálja a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok viszonylag gyors felívelését, aminek szimbolikus jelzése volt a diplomáciai kapcsolatok nagyköveti szintre emelés 1964 februárjában.

E felívelő folyamatban „zavaró tényező” volt a Mindszenty-kérdés, amelynek a szerző a könyv legerjedelmesebb fejezetét szenteli. Árnyaltan elemzi azokat a problémákat, amelyeket a bíborosnak az amerikai követségre menekülése és az ott eltöltött 15 éves „önkéntes száműzetése” jelentett a Budapest–Vatikán–Washington háromszögben és a magyar–olasz kapcsolatokban. A kérdés megoldásában fontos szerepet játszottak

a mindenkori budapesti olasz és a római magyar nagykövetek, valamint a vatikáni diplomácia. A kölcsönös kompromisszumok eredménye volt, hogy Mindszenty József 1971 szeptemberében elhagyta az amerikai követség épületét és Magyarországot.

Az utolsó, a hatodik fejezet az 1965–1977 közötti időszakot mutatja be. Bár egy kémügy rövid időre bénítólag hatott, ekkor tovább folytatódott a minden téren való előrehaladás. A két ország kapcsolatainak új minőségét mutatta Aldo Moro akkori külügyminiszter, a háború utáni olasz politika egyik legnagyobb alakjának kétszeri budapesti látogatása (1970-ben és 1974-ben), illetve a második vizit után aláírt tíz évre szóló együttműködési megállapodás. A pártkapcsolatok csúcspontját Enrico Berlinguernek, az OKP főtitkárának 1977. októberi budapesti látogatása jelentette. A kötet részletesen ismerteti és elemzi ezeket az eseményeket, miként a két legmagasabb szintű római látogatást is: Lázár György három évtized után első miniszterelnöki látogatását, majd Kádár János 1977. júniusi vizitjét.

Áttekintve a két ország viszonyának alakulását, egyetérthetünk a szerző rövid – olaszul és angolul is közölt – összefoglalójában leírt végkövetkeztetésével: „...A kétoldalú magyar–olasz kapcsolatok gazdasági, kulturális, társadalmi és politikai hozadéka vitathatatlan, miként elvitathatatlan a korabeli vezetés felismerése, amely szerint külkapcsolatait, ezen belül a magyar–olasz kapcsolatokat az ország javára és jövőjére kell fordítani. A kor társadalmi berendezkedésének megfelelő pártállami szerkezet a pártkapcsolatokat kiemelt helyen kezelte: a sajátos, szívélyes és baráti, ám nézetkülönbségekkel is jellemezhető viszony az MSZMP és az Olasz Kommunista Párt között szervesen épült az államközi és társadalmi kapcsolatok egészébe, segítette a magyar külpolitika nyugati orientációját, hozzájárult annak sikerességéhez. A tárgyalt időszakban a két ország kapcsolattartásának fő eszköze a diplomácia volt, amelynek ki kellett szolgálnia a politika igényeit...”

A könyvet négy érdekes kapcsolattörténeti fénykép gazdagítja.

Pankovits József úttörő munkáját jó szívvel ajánlom a magyar–olasz kapcsolatok és a diplomáciatörténet iránt érdeklődő olvasók figyelmébe.

Réti György